

Jernurt antoges at være lindrende over for tungsinde. Maleri af C. W. Eckersberg, 1812.

OVERTRO

Strør man denne plante i et drikkelag, bliver gæsterne lystige og glade (o. 1300; 1), strør man før festen jernurt og tordenskræppe (s. 266) på gulvet, kalder det den rigtige feststemning frem (2).

»Jernurten bruges i dag af mange mere til trolddom end til lægedom« (1546;); »der siges meget om denne urt, at troldkoner og troldkarle i mange måder skal misbruge den til deres djævelskunst og spøgery« (1648; 4). Med saft af jernurt på hånden kan man uden risiko gribe giftige orme og slanger (5), bærer man planten på sig, bliver man ikke træt på lang rejse (6), og holder man den i hånden kan man opnå alt, hvad man ønsker sig (7).

Et enkelt blad beskytter mod hekseri og alle kugler (også af sølv), giver held i spil, det lukker alle låse op, helbreder alle sygdomme. For at få fat i det skal man stoppe hullet til grønspættens (eller digesvalens) rede – fuglen flyver da ud for at hente et blad af den sjældne plante; når den kommer tilbage skal man brede et rødt klæde ved træets fod, fuglen tror nu, det er ild, bliver forskrækket, taber bladet »og så har man den kostelige trylleurt« (8), sml. gøgeurt bd 1; overtroen »afspejler noget af den dunkle lyksalighedsdrøm, der er hos alle mennesker –

en higen efter en gang rigtigt at gribe det, der kaldes »lykke«, men som man ikke tror kan findes ad naturlige veje« (9).

Jernurt opblødt i vand og lagt omkring huset får alle mus til at løbe langt væk (10).

Roden skal give syltede agurker en god smag (1806; 11).

Verbena hybrida er en alm. dyrket prydblant i mange farver.

Søde duft · i senhøst-luft · fra dig, min blomst
Verbena, · nellik-fin · i nælde-lin · på kuldens
rå arena –! *Marinus Børup* (12).

LITTERATUR: (1) 343 71,171 sml. 488g 1,38; (2) 161 1906/24:1; (3) 841 47b; (4) 697 371; (5) 794 4, 1872,159,162; 328f 2,125; 161 128/1,86; (6) 328f 2, 125; (7) 51 382; (8) 783b (Særslev); 830 8,1887,46f; 328f 2,113f; 308; 161 1906/23:2055; (9) 19 170–72; (10) 328f 1,203; (11) 398 1806,550; (12) 117g 62f.

Mynte, *Mentha*

Stærkt (ofte karakteristisk) krydret-duftende urter med »hoveder« eller adskilte kranser af små, oftest lilla blomster, der er tragtformede, næsten regelmæssige og har fire udragende støvbærere. *Mynte* o. 1300ff, omdannet af det indlånte *Mentha* med uvis oprindelse; måske i stedsnavnet Mintebjerg 1476ff Hørup Als. *Gedemynte* 1533 og *haremynte* Tunø ved Samsø er nedsættende. *Munkeblomst* Silkeborgegnen vel opstået af børnesangen »Munken går i enge... han plukker krusemynte« eller fordi blomsterstanden er hovedformet, se blåmunke s. 219 (1).

AGERMYNTE, *Mentha arvensis*, med 10–30 cm liggende eller opstigende stængler er alm. på marker og enge, ved grøfter.

Kornmynte 1596–1821, *horse-*, *hestemynte* o. 1700ff; Sjælland, *tyisk mynte* Herningegnen, vel nedsættende.

VANDMYNTE, *Mentha aquatica*, bliver 25–70 cm høj, har ægformede eller ovale, savtakkeblade og øverst bleglilla kuglerunde til ovale blomsterhoveder. Alm. i grøfter, enge, ved bække osv.

Balsamite 1400-t lånt fra navn til andre stærkt lugtende (»balsamiske«) planter; *horse-*, *hestemynte* o. 1450ff; Sejerø 1894, Sjælland, sikkert nedsættende ligesom *hundemynte* o. 1870 og *tudsemynte* Salling o. 1870, gror desuden, hvor

tudser lever; *bækstata* Bornholm 1882ff vistnok oprindelig til Grøn Mynte, se nedenfor (2). – Færøerne: *hestamylt* o. 1880ff, *krúsamenta*, *-minta* (1908) (3).

GRØN MYNTE, *Mentha spicata*, 40–80 cm høj, lancetformede, savtakkede blade og lilla blomster; temmelig sjælden ved gårde og omkring byer, især på fugtige steder, forvildet fra tidligere dyrkning, således fundet i de udtørrede grave ved ruinerne af Niels Ebbesens gård Ristrup Øjylland (4); Harpestrængs 'mynte' er sikkert denne art (5).

Agermynte.
Flora Danica,
1770.

Sisenbrand begyndelsen af 1400-t; Falster, Omø og Agersø, *stata* Bornholm o. 1870ff skyldes vel den stive, spidse blomsterstand associeret med erectio penis, sml. stathart til gøgeurt bd. 1 (6).

KRUSEMYNTE slutningen 1400-t, *Mentha crispa*, en varietet af pebermynte(?) med stærkt rynket-bølgede (krusede) blade.

Moderblomst, -urt Bornholm henholdsvis 1800-t og 1925ff, blev sammen med matrem anvendt mod livmodersygdomme. Planten nævnes i en havebog 1647 (7) og var o. 1800 en alm. dyrket krydderurt (8), den hørte til de gamle bønderhavers duftplanter (9). Krusemyntegade ligger i Nyboder. Eleverne på Marie Kruses pigeskole (Frederiksberg) kaldes »krusemynterne« (9b).

PEBERMYNTE 1772ff, *Mentha piperita*, indtil meterhøj krydsning mellem Vand- og Grøn mynte, lilla blomster i tykke aks; blev o. 1800 dyrket en del på Tåsinge og solgt til apoteker i Svendborg og Rudkøbing, apoteker Ørsted kom sammen med Oehlenschläger til Vemmenæs Færgegård for at købe pebermynte (10).

POLEJMYNTE o. 1300ff, omdannet af artsnavnet *Mentha pulegium*; fra langt omkringkrybende rodstock udsendes 20–20 cm høje stængler med ægformede, lidt takkede blade, de små rosa blomster samlet i kranse og nøgler. Nævnt 1647–1821 som dyrket i haver (7).

LITTERATUR: (1) 689 2,54; 148 7,206; (2) 689 2, 54f; (3) 751 65,97; (4) 398 1837,204; 639 2,1840–41, 148; (5) 239 1931,134; (6) 689 2,56ff; (7) 81 86; 697 1648,291 sml. 104 35f; (8) 398 1806,853 og 1821,644 jf. 228e 2,311; (9) 760 281; (9b) 823 nr. 18,1968; (10) 339 122.

LÆGEMIDLER

Harpestræng-afskrifter o. 1300 (1): Grøn Mynte i maden fremmer fordøjelsen, styrker maven og hindrer opkastning; kan tages mod spolorm; syge testikler bades med vandafkog; på mælkespændte bryster lægges den knuste urt; saften blandet med honning inddrypes for øresmerter; gnides på tungens sår, drikkes med suppe for at fremskynde fødsel; tjener knust med salt som omslag på hundebid, blandet med eddike for dysenteri. – Polejmynte (2): gravid kvinde må ikke spise planten, så dør fostret; drikkes med vin for at uddrive efterbyrden; lægges knust med salt og honning på forvredne lemmer, spises eller drikkes med honning for brystlidelser, drikkes med vin for giftige bid, er blodrensende; den knuste plante med eddike anbrin-

Agnes Slott-Møller: Mester Henrik Harpestræng indsamler lægeurter, 1933.

ges ved næsen på patient svækket af malaria eller på anden måde; den tørrede og pulveriserede urt fæstner løst tandkød, tjener til omslag på podagra, for bylder, anbringes knust med vin på »visne lemmer«, med salt over miltdidelser; fnat bades med afkog; drikkes med vin mod hoste; er urindrivende; den knuste rod blandet med vin eller eddike læger alle bylder; drikkes med vin som modgift, giver lyst til kvinde, tages mod sygdomme i lunge og lever, giver barselkvinde megen mælk; på hundebid lægges den knuste plante blandet med honning eller den indtages med vin.

1400-t: Grøn Mynte (3) blandes med eddike til salve på ansigtet, med rude på tindingerne eller med jernurt, selleri og æg for hovedpine; er god for maven og renser blodet; saften dryppes i smertende øre, på mundsår, mod fedme indtages planten knust med polejmynte, peber og honning; bestanddel af middel mod forstoppelse. – Polejmynte (4): frøene i olie kan bruges som salve på tindingerne mod hovedpine, eller den pulveriserede urt drikkes med vand; vandafkog tjener til badning af natteblinde øjne og mundskylning for dårlig ånde; indtages knust med peberkorn og honning mod hoste, blandet med eddike eller med vin og honning for snue, man kan også drikke plantens saft eller te af planten og kransburre; indgår i vinafkog for hjertesmerter; tages knust med eddike for epilepsi; indtages for sygdomme i milten; drikkes med vand eller anbringes ved næsen, når man har mistet mælet; er bestanddel af sårdrink. – Vandmynte indgår i et hostemiddel (5).

Mynte med kildevand bruges til omslag for hovedpine, spist eller indtaget med drik fornyer planten alt i kroppen, uddriver pusdannelse; vandafkog stiller kønsligt begær; spises om morgenen mod dårlig ånde; polejmynte knust med olivenolie lægges på bid af slange og gal hund; drikkes vinafkog kan man ikke blive beruset (6). – Damp fra polejmynte og laurbær kogt i vand ledes mod ansigtet for hovedpine, blandes med salvie og nælde og røgelse i dekokt som gigtsalve; spist med salvie i maden giver den en god ansigtsskulptur (7).

Christiern Pedersen 1533: te af mynte kan anvendes til hovedbadning for hovedsmerter, for samme og svimmelhed lægges den knuste plante på tindingerne (4b, 5b), saften blandet med eddike drikkes mod blodspytning (18b, 34a), vindekokt for dårlig ånde (13b); bestanddel af middel for lammelse i led (74a) og ophørt menstruation, amenorrhoe (65b) eller ølafkog drikkes, pulveriseret mynte spises på maden (66a); maskafkog

drikkes for at fremskynde nedkomsten (70b), knust mynte og rosenolie lægges som plaster på hævet kvindebryst (21b), for at fjerne dets mælk spises mynte blandet i maden (24a); den kogte urt holdes i munden for bylder på tungen (14a), lægges knust og blandet med honning og eddike på bid af gal hund (85a), mod spolorm tages mælkekokt af den tørre og knuste plante, der også indgår i plaster på navlen eller maven (44a). – Krusemyntevand tjener til tand- og mundskylning for dårlig ånde (13b), krusemynte blandet med bygmel og kogt i vand indtages for smertefuld vejrtrækning (27a); vin- og ølafkog af krusemynte og merian drikkes, krusemynteblade spises i mad for maveforkølelse (32a), plantens saft drikkes mod spolorm (43b), indtages i mad og drikke for mandens impotens (64a). – Polejmynte koges i olie til salve på tindinger og pande eller den knuste urt bindes til natten på tindingerne mod hovedpine (5b); indgår i plaster for gigt og værk (75a), bladene i råd for ledlammelse (74a), mod miltdidelse drikkes saften i vin eller øl (30b), mælke- eller øldekokt for leversygdom (28a), øl- eller vinafkog bruges som omslag for mavesmerter (47b) og som modgift (85b); indtaget med vin virker polejmynte urindrivende (59a); kvinde, som ikke bliver gravid, skal komme planten i mad og drikke (70a), ølafkog stiller for stærk menstruation (67a), øl- eller vindekokt drikkes og planten indgår i middel for amenorrhoe (65b, 66b), vandafkog tjener til badning af maven for hævet livmoder (68b); mod hæshed: saften af polejmynte og isop gnides på halsen eller begge planters saft indtages med honning (16a), saften indgår i salve på næseborene for snue, og vinafkog drikkes (5a), ølafkog tages for åndenød (17b).

Henrik Smid 1546ff (8): saften af krusemynte blandet med eddike stiller blodspytning og opkastning, dræber indvoldsorm; frisk eller tørret er planten god for mavesygdomme, destilleret vand af den fremmer fordøjelsen, stiller hikke og kvalme af kolera; saucer tilberedt heraf »gør en lystig til Venus' leg«, styrker alle lemmer; at lugte til krusemynte stimulerer hjernen og fordøjelsen. Linned vædet med saften lægges på panden for hovedpine og på unge kvinders hårde bryster, når de værner børnene fra die, blødgør også hårde mælkeknuder; saften dryppes i smertende øre. Krusemynte knust med salt lægges på bid af gal hund; tørret, knust og blandet med surdej lægges den over hjertet for at stille opstød. Alle mynter tjener til svede- og røgbade og klystere, olieudtræk åbner forstoppet mave og lever, styrker fordøjelsen, »gør ma-

ven lystig til maden«, dræber indvoldsorm, stiller kvalme og »brydelse«, er god mod hoste. – Polejmynte fordriver søvn, fortynder brystets seje vædsker, fremmer fordøjelsen, vinafkog drikkes mod kvindens hvide udflåd, for at fremkalde menses og uddrive efterbyrden, men må ikke drikkes »uden når behov gøres«; kogt med honning stiller den en for voldsom menstruation, opstød og kvalme; koges med vin, honning og aloe til en drik, der udrenser den sorte galde, den fortynder lungernes seje flegma, stiller smerter i mave, tarms og livmoder, uddriver hugormens gift, tjener til gurgling for angina og sår i munden; polejvand og -olie for svage øjne og deres udslæt. Hvor dårligt vand må drikkes, skal man først lægge plantens blade deri. En krans af polejmynte sat på hovedet modvirker svimmelhed og hovedpine; for krampe gnides stedet med polejmynte, salt og eddike.

Simon Paulli 1648, 205, 291: agermynte fortynder og udvider, er bedre end mange urter til at fremkalde menses, god for leverens forstoppelse og tarmluft, mod kolik lægges pose med varm mynte på maven. – Krusemynte stiller hikke, opkastning, kolera, hovedpine, smerter i mælkespændte bryster, forhindrer mælken i at koagulere; den er god for maven, men lægekraften veksler alt efter, om den er grøn eller tørret samt hvor den er dyrket. Den friske urt »kan vel tilskynde til det naturlige værk [samleje], men ingen livets frugt og velsignelse følger derefter«; den tørre plante »forhindrer sæden«. På apotekerne tilberedes heraf både syltetøj, sirupper og destilleret vand af planten samt et olieudtræk mod mavesmerter. Den tørre urt kogt med rude og kommen i øleddike givet et omslag, som løser brysternes sammenløbne mælk, dette eller plantens saft gnedet på brysterne standser laktationen, »hvilket barsekvinder ofte bruger i flæng«, hvis barnet tidligt dør. Den hindrer også, at mavesaften koagulerer, hvorfor man straks efter at have drukket mælk bør spise bladene. Af tørret mynte tilberedes en akvavit mod opkastning, den kan også anbefales »de piger, som er syge for mænd såvel som de kvinder, der har ondt af den hvide [ud-]flåd«. Mynteolie blandet med muskatolie gnides på maven for ondt af sygdomme, der skyldes mangelfuld fordøjelse.

Agermynte: te af bl.a. denne plante drikkes mod vattersot, indvoldsorm og hoste (9). For udslæt, især hos børn, gives et dekott (»krusemyntevand«) i snaps (ØFyn o. 1900; 10).

Hævet tandkød skylles med vinafkog af *Vandmynte*, der sammen med bertram hjælper for tandpine (1600-t; 11).

Krusemynte: vandudtræk styrker hukommelsen (12); for hovedpine bruges et omslag af kogt nælderod, merian, krusemynte og timian eller hakket krusemynte blandet med brændevin (13), panden gnides med krusemynte og balsamblade (NJylland; 14). Ølafkog drikkes for svimmelhed, indgår i vinafkog mod mathed og svagt hjerte (15), asken af kruse- og polejmynte blandet med oksekød i drik mod epilepsi (1807; 16). Bestanddel af tand-latværg (17), indgår i urte- eller krydderpose til omslag på tand- og ørepine (18) samt gigt (19), i Karen Hjulbys gigråd (20). Krusemyntete er sveddrivende og feberstillende (18).

Bladene tygget på fastende hjerte virker appetitvækkende (1798; 21). Krusemyntete hjælper for visse mavelidelser og indgår i »vindevin« mod tarmluft (15), er mavestyrkende (o. 1800; 22), man drikker den for dårlig mave (Rømø; 23), pose med krusemynte og malurt kogt i rødvin anvendes som omslag for diarré og opkastning (13). Tørret og knust krusemynte indtages med øl mod blodig opkastning (24); bestanddel af et maveplaster for kolik (1807; 16), te af krusemynte, timian (?), isop og merian eller krusemyntevand blandet med åleblod drikkes mod kolik (19). For hikke lægges pose med krusemynte, malurt, kommen, hirse og salt på maven og/eller brystet (1769; 25) eller krusemynte kogt i eddike (26). Planten brændt til pulver indgår i middel for sidesting (o. 1720; 27), tørret og pulveriseret krusemynte og røllike drukket med eler kogt i eddike modvirker blodspytning (28). Te af bladene drikkes for indvortes smerter navnlig hos unge piger (29); krusemynte, ingefær og sennep indtages af frigid kvinde (25), en olie af blade og blomster »har adskillige kvaksalvere og markedsskrigere brugt i såre uædle hensigter, som gør menneskeheden skam« (1837; 30).

Krusemynte er komponent i »engelsk mirakelplaster« til børn (31). Hakket eller knust lægges planten på kvindebryst hårdt af mælketryk, så barnet ikke kan die (32), krusemyntete fordriver diegivende kvindes mælk (33). Indgår med otte andre urter i rugmel til omslag på brystkuder (34), med alunvand på frostskaide (Fanø o. 1880; 35); på bid af gal hund lægges krusemynteblade (1780; 36), drikkes dekott af bl.a. krusemynte (1779; 37), på hugormebid lægges bladene kogt med honning og vin (38). Planten hørte til de fordelende urter, den »kloge Søren« Christensen i Frørup Fyn lagde på årekuder; klog mand i Ulfborg VJylland lod sår bade med og pålægge dekott af krusemynte og røllike (39).